

Марија Радевска, помлад асистент
Правен факултет – Кочани
УГД - Штип

Облигациони односи настанати со причинување штета во
македонското право

ABSTRACT

Causing damage on one site is a human action that has resulted in some form of loss or harm (this damage can take the form of patrimonial loss or non-patrimonial damages) and on the other site it is an action against the natural law (lex naturalis) on which the human existence is based. The natural law requests satisfaction of the principle of equity and the principle of equality (equivalence) which is achievable with restitution (restitution in integrum). It is left to the law to regulate this relations and to establish a legal right for the damaged side and a legal obligation for the person who caused the damage (lost). The law of obligations regulates these relations and creates various forms of extra-contractual responsibility between persons, existing in all legal systems. These obligations together with the obligations under contracts are the two largest and most significant sources of obligations in modern legal systems, therefore they deserve to be examined through the position they have in Macedonia's Law of obligations, the articles that regulate these obligations, the requirements for creation of obligations and the way they are regulated with the Law of obligations on one side, and the jurisprudence on the other side.

АПСТРАКТ

Причинувањето штета како човеково дејствие со кое на друг му се причинуваат негативни, неповолни последици во имотната и во личната состојба е воедно и дејствие со кое се повредуваат природните закони на кои е засновано човековото постоење. Природните закони се истите оние кои бараат задоволување на начелото на справедливост и начелото на еквивалентност со враќање на поранешната состојбата, онаа која постоела пред да настане дејствието. Понатаму, останува на правото овој однос да го земе под своја закрила и на едната страна да ѝ го признае ова природно право да бара враќање на поранешната состојба, а за другата страна да ја постави обврската да ја врати состојбата во нејзината правобитна форма. Објективното право уредувајќи го правно овој однос, креира еден облигационен однос наречен облигационен однос со причинување на штета, познат на сите правни системи. Овие облигациони односи заедно со договорните односи претставуваат двете најголеми и воедно најзначајни извори на облигациите во модерното право, па според тоа заслужуваат да бидат разгледани од аспект на местото кое го заземаат во Законот за облигациони односи, односно со кои одредби се уредуваат и каде ги наоѓаме тие одредби во ЗОО, кои се претпоставките што треба да бидат исполнети за да настане еден ваков облигационен однос и на кој начин тие се предвидени во ЗОО, а од друга страна како се определени од страна на правната теорија.

1. Местото на причинувањето на штета во нашиот Закон за облигациони односи

"Omnis enim obligatio vel ex contractu nascitur vel ex delicto"¹ - секоја облигација настанува или од договор или од деликт. Го започнувам трудот со ова класификација на изворите на римското право која потекнува од класичните римски правници затоа што таа е сведоштво кое со сигурност ни потврдува дека во римското право постоел посебен нормативно-правен систем кој ги уредувал

¹ Гaj, Inst. 3,88

односите настанати со причинување на штета. Ваквото уредување според одредени автори² претставува новина на историската сцена која доаѓа на местото на единственото облигационо право, во кое како единствен извор за настанување на облигационите односи се јавувал договорот како согласност на волјите. Во сите современи граѓански кодификации од 19 и 20 век, облигационите односи настанати со причинување на штета се уредени како посебен нормативно-правен систем наречен **вондоговорно право**.

Во систематиката на македонскиот Закон за облигациони односи од 2001 година (во понатамошниот текст ЗОО)³ причинувањето на штета како извор на облигационите односи е уредено во Глава II од Делот 1 која носи наслов "Настанување на обврските". Во оваа глава се уредени сите основи за настанување на обврските, систематизирани во посебни оддели.⁴

Одделот 2 се однесува на облигационите односи кои настануваат со причинување на штета со **граѓанскоправен деликт**. Тоа е основа за одговорност која во правната теорија се нарекува **вондоговорна (деликтна) одговорност**, а облигациониот однос настанува помеѓу страни кои дотогаш не се наоѓале во меѓусебен облигационен однос.

Кога помеѓу одредени лица постои некаков облигационен однос (договорен однос, настанат со работорводство без налог итн.) и во врска со тој однос едната од страните ѝ причини штета на другата страна, помеѓу нив настанува облигационен однос со причинување на штета кој се уредува со посебни одредби од ЗОО. Тие се наоѓаат во Глава III, Оддел 1 со наслов "Доверителови права и должникови обврски", Отсек 1 со наслов "Право на надомест на штета"⁵. Одговорноста за штета што настанува врз основ на повреда на постоечки облигационен однос во правната теорија се нарекува **договорна**

² види Mihajlo Vukovic, *Odgovornost za štete*, Zagreb, 1971, str.11-12; Гале Галев и Јадранка Дабовиќ Анастасовска, *Облигационо право*, Скопје, 2008, стр. 526

³ Види Сл. весник на Р Македонија бр. 18 од 5.03.2001 год.

⁴ Во Оддел 1 е уреден договорот како основ за настанување на обврските, во Оддел 2 е уредено причинувањето на штета, во Оддел 3 стекнувањето без основ, во Оддел 4 работорството без налог, а во Оддел 5 едностраната изјава на волја како основи за настанување на обврски. Ваквата дикција на нашиот ЗОО упатува на заклучокот дека тој избрал пристап на одделно уредување на посебните видови облигациони односи во зависност од изворот односно од облигационо-правниот факт кој е претпоставка за нивно настанување, за разлика од други правни системи во кои постои четворodelна поделба (Јустинијановата кодификација содржи поделба на изворите на облигациите на договори, деликти, квазидоговори и квазиделикти) или петodelна поделба на изворите на изворите како во Францускиот Code Civil од 1804 кој ја прифатил Јустинијановата класификација и додал уште еден извор, петти по ред, а тоа е законот.

⁵ Види од чл. 251 до чл. 269 од ЗОО.

одговорност⁶,а причината за тоа е што во најголем дел облигационите односи со причинување на штата помеѓу страните на постоен облигационен однос настануваат со повреда на договорните обврски ,од страна на еден или пак двајцата договарачи.

Одделното правно уредување на вондоговорната и договорната одговорност кое постои во нашиот ЗОО не упатува на заклучок дека тој ја прифатил **дуалистичката теорија за одговорност за штета** според која овие два вида на одговорност се посебни видови,различни меѓу себе. Од друга страна постои и **теорија за единство на граѓанско правната одговорност** во рамките на која се зборува само за еден, единствен вид на одговорност за причинета штета во кој влегуваат деликатната и договорната одговорност⁷.

Одредбите на ЗОО од горенаведениот отсек се пошироко поставени и тие се применливи како за повреда на договорните обврски ,така за повреда и на обврските настанати врз основ на работороводство без налог,стекнување без основ и еднострана изјава на волја. Причинување на штета со повредата на постоечкиот облигационен однос може да настане со дејствие на која било од страните(должникот или доверителот).

Пример за правило од ЗОО со кое се уредува(кое е основа за) **одговорноста на доверителот за надомест на штета** е чл.315 во кој се уредени дејствијата на доверителовото задоцнување .Според чл.315 од ЗОО доверителот во задоцнување е **должен да му ја надомести на должникот штетата** настаната поради задоцнување за кое одговара. Случаите во кои доверителот паѓа во задоцнување се уредени со чл.314 од ЗОО. Според оваа одредба задоцнување на доверителот постои кога тој неосновано ќе одбие да го прими исполнувањето или го спречи со своето однесување,како и кога е готов да прими исполнување од должникот, но не нуди исполнување на својата втасана обврска(кај двострано обврзувачките односи). Пример за друго правило е чл.257 од ЗОО кој ја уредува одговорноста поради пропуштање на известување. Според него: "Договорната страна (во случајов доверителот, М.Р) која е должна да ја извести другата страна за фактите што се од влијание врз нивниот меѓусебен

⁶ Види Кирил Чавдар и Кимо Чавдар,Коментар на Законот за облигациони односи, Скопје, 2008, стр. 269

⁷ За оваа теоретска расправа види Jožef Salma, Obligaciono pravo, Novi Sad, 2007, стр. 463-465, Slobodan Perović, Naknada štete u svetlu ugovorne i deliktne odgovornosti, Pravni Život бр. 4 и 5, 1968, стр. 3-16.

однос,одговара за штетата што ќе ја претрпи другата страна поради тоа што не била известена на време".

Правила од ЗОО кои ја уредуваат одговорноста на должникот за штетата што ќе му ја причини на доверителот со неисполнување или задоцнување со исполнување на обврската се наоѓаат во Глава III (Дејствија на обврските)⁸. Општите правила за должниковата договорна одговорност ги наоѓаме во чл.251 од ЗОО. Според ст. 2 од овој член: "Кога должникот не ќе ја исполни обврската или ќе задоцни со нејзиното исполнување, **доверителот има право да бара надомест на штетата што ја претрпел поради тоа**". Од одредбите на ЗОО произлегува дека одговорноста на должникот исто како и на доверителот е субјективна одговорност,за што ќе видиме во посебен дел од овој труд.

Во врска со договорната одговорност на ова место би го спомнале и нејзиното влијание на постоечкиот облигационен однос од чија повреда се раѓа оваа одговорност. Повредата направена било од должникот, било од доверителот како страни на еден облигационен однос претставува **еден од начините за промена на содржината на облигациониот однос**⁹. Содржината на облигациониот однос, како збир на правата и обврските што за страните произлегуваат од односот, во овој случај се состои од права и обврски кои произлегуваат од основниот однос (пример: од договор за купопродажба чија основна содржина е уредена со чл. 442 од ЗОО) и права и обврски кои произлегуваат со причинувањето на штета,односно страната која ја причинила штетата со повреда на облигациониот однос има обврска да ја надомести, а другата страна има право да бара надомест на штетата.

За крај на ова разгледување на местото што причинувањето на штета го има во нашиот ЗОО можеме да кажеме дека истото има двојно уредување. Од една страна се уредени односите настанати со причинување на штета со граѓанско правен деликт(вондоговорна,деликтна одговорност за штета), а од друга страна со посебни одредби се уредуваат односите настанати со причинување на штета со повреда на постоечка обврска (договорна одговорност), со тоа што "доколку со овие одредби поинаку не е пропишано, **врз надоместот на штета сообразно**

⁸ Види од чл.251 до чл.258 од ЗОО

⁹ Освен овој начин содржината може да се смени и со: согласност на страните, согласност на едната страна, врз основа на закон, врз основа на судска работа, со стечај. Види Гале Галев и Јадранка Дабовиќ Анастасовска, Облигационо право, Скопје, 2008, стр. 185-191

се применуваат одредбите на овој закон за надомест на вондоговорна одговорност"¹⁰.

2. Претпоставки за настанување на облигационен однос со причинување на штета

Полноважното настанување на еден облигационен однос (како и на другите видови на имотно-правни односи) во правната теорија се условува со кумулативно постоење на три претпоставки¹¹:

- **страни** на облигациониот однос кои се нарекуваат штетник (носител на обврската или должник) и оштетен (носител на побарувањето односно доверител);

- **предмет** на односот кој во овој случај се состои во одредено давање (dare) или сторување (facere)¹² и

- постоење на одреден **облигационен факт (извор на облигациите)**, а во овој случај тоа е причинувањето на штета (фактички да биде предизвикана штета) кое според одредени автори е *примарен елемент (претпоставка)* за настанување на овие односи¹³.

Причинувањето на штета претставува повреда на начелото на забрана за причинување на штета содржано во чл. 9 од ЗОО според кој секој е должен да се воздржи од постапка со која може на друг да му предизвика штета.

За да одредено причинување штета претставува облигационен факт односно основа (извор) за настанување на облигационен однос потребно е да бидат исполнети три претпоставки¹⁴ кои во правната теорија ги среќаваме и како општи услови¹⁵. Тоа се следниве општи услови (претпоставки) во врска со самата штета :

¹⁰ Види чл. 258 од ЗОО

¹¹ Види Гале Галев и Јадранка Дабовиќ Анастасовска, Облигационо право, Скопје, 2008, стр. 142; Асен Групче, Имотно (Граѓанско) право, Општ дел, Скопје, 1985, стр. 103-104

¹² Види чл. 174, ст. 1 од ЗОО "Одговорното лице (правниот штетник заб. М.Р.) е должно да ја воспостави состојбата што била пред да настане штетата", каде што обврската се состои во *сторување*. Исто така види ст. 3 од истиот член "Кога воспоставување на поранешната состојба не е можно, или кога судот смета дека не е нужно тоа да го стори одговорното лице, судот ќе определи да му се исплати на оштетениот соодветна сума пари на име надомест на штета", каде обврската се состои во *давање на одредена сума пари*.

¹³ Види Кирил Чавдар и Кимо Чавдар, Коментар на Законот за облигациони односи, Скопје, 2008, стр. 269

¹⁴ Ibid

¹⁵ Види Гале Галев и Јадранка Дабовиќ Анастасовска, Облигационо право, Скопје, 2008, стр. 526

- 1.штетата фактички да настанала
- 2.штетата да е причинета со штетно дејствие,односно со противправно дејствие кое довело до причинување на штета
- 3.причинска врска (каузалитет) помеѓу штетното дејствие и штетата,односно штетата треба да настанала како резултат на штетното дејствие.

Постоењето на трите претпоставки, заеднички за сите облигациони односи(страни,предмет и облигационен факт), како и исполнетоста на трите општи услови во врска со штетата како облигационен факт (настаната штета, штетно дејствие и причинска врска, односно каузалитет) сèуште не доведува до конечно настанување на облигационен однос. Потребно е да биде исполнет барем уште **најмалку еден т.н. посебен услов** кој што воедно го определува и видот на одговорност за причинета штета¹⁶, односно да биде пропишана одговорност на сторителот за предизвиканата штета (секундарен елемент)¹⁷. Најпознати видови на одговорност кои ги среќаваме во нашиот ЗОО, а и во поголемиот дел од модерните правни системи се субјективната одговорност (каде како посебен услов се јавува постоењето на вина) и објективната одговорност (како посебен услов во овој случај законот го предвидува постоењето на опасна ствар или вршењето на опасна дејност). Покрај овие се јавуваат и други видови на одговорност на кои ќе се навратиме во натамошниот текст.

2.1 Страни на облигационите односи настанати со причинување на штета

Сите облигациони односи настануваат помеѓу најмалку две страни кои уште од римското право¹⁸, па сè до ден денешен ги носат истите називи:

- 1.должник (reus credendi, reus stipulandi, creditor) кој е носител на обврската или пасивен субјект и
- 2.доверител (reus debendi, reus promittendi, debtor) кој е носител на правото или активен субјект.

Во облигационите односи со причинување на штета должникот и доверителот добиваат свои посебни називи и должникот станува **штетник**, а доверителот

¹⁶ Види Гале Галев и Јадранка Дабовиќ Анастасовска, Облигационо право, Скопје, 2008, стр. 527

¹⁷ Види Кирил Чавдар и Кимо Чавдар, Коментар на Законот за облигациони односи, Скопје, 2008, стр. 269.

¹⁸ Види Иво Пухан и Мирјана Поленак –Акимовска, Римско право, Скопје, 1991, стр. 200.

станува **оштетен**. Штетник и оштетен во овие облигациони односи можат да бидат физички и правни лица во согласност со одредбите на ЗОО.

2.1.1.Штетник

Штетникот како страна на облигационен однос не треба да се поистоветува со значењето што поимот штетник го има во секојдневниот живот,а тоа значење е: **лице кое на некој друг му причинило штета односно фактички штетник**. Иако овие два поими понекогаш се поистоветуваат и лицето кои причинило штета воедно е и лице кое е страна на облигациониот однос,сепак во голем дел од случаите фактичкиот штетникот и штетникот како страна на облигациониот однос се две различни лица. Штетникот како страна на облигациониот однос уште се нарекува и **правен штетник**. **Правен штетник е лице кое според одредбите на ЗОО е одговорно за причинетата штета, односно има обврска истата да ја надомести.**

Единствен случај во кој фактичкиот штетник воедно е и правен штетник,односно страна на облигациониот однос, е случајот кога штетата е причинета од **деликтно способно лице**. Деликтна способност според ЗОО е условена со постоење на две претпоставки:

- а) **одредена возраст** уредена со чл.147 од ЗОО: "Малолетник со наполнети 14 години одговара според општите правила за одговорност за штета" и
- б) **способност за расудување** уредена со чл. 146 од ЗОО: "Лицето кое поради душевна болест или заостанат умствен развој или од кои и да е други причини не е способно за расудување,не одговара за штетата што ќе му ја причини на друг".

Во сите останати случаи штетникот како страна на облигациониот однос е различен од фактичкиот штетник и е одреден со правилата на ЗОО кои се однесуваат на одговорност за причинета штета. Така би можеле да ги издвоиме следниве правила од ЗОО кои ја определуваат страната на штетникот:

- а) кога штетата ќе ја причини малолетник до 7 години¹⁹, како страна на облигациониот однос настанат со причинување на штета се јавува **неговите родители**. Ова одговорност на родителите ја уредува чл. 152, ст. 1 од ЗОО.
- б) кога штетата ќе ја причини малолетник на возраст од 7 до 14 години²⁰ како страна на облигациониот однос се јавуваат **неговите родители**. Оваа

¹⁹ Види чл. 147, ст. 1 од ЗОО : "Малолетник до наполнета седма година не одговара за штетата што ќе ја причини"

одговорност на родителите е предвидена во чл. 152, ст. 4 од ЗОО кој гласи: "Родителите одговараат за штетата што ќе ја причини на друг нивното малолетно дете со наполни 7 години, освен ако докажат дека штетата настанала без нивна вина".

в) кога штетата ќе ја причини лице кај кое постои трајна неспособност за расудување²¹ како страна на штетник во облигациониот однос според чл.151 од ЗОО се јавува **оној кој врз основа на закон, или на одлука од надлежниот орган, или на договор, е должен да врши надзор над него.**

г) кога штетата ќе ја причини малолетник што е под надзор на старател,училиште или друга установа, според чл. 154 од ЗОО како страна на штетник во овој случај не се јавува родителот (како во случаите под а и б) туку **старателот, училиштето односно другата установа.** Исклучок од ова правило е случајот кога штетата настанала поради лошото воспитување на малолетникот, лошите примери или порочни навики кои му ги дале родителите, или ако инаку штетата може да им се препише во вина на родителите. Тогаш како страна на штетник повторно се јавува **родителот**, иако должноста за надзор на малолетникот е на друго лице.²²

д) кога штета на трето лице ќе му причини работник или орган на правно лице во работата или во врска со работата ,тогаш како страна на штетник на облигациониот однос настанат со причинувањето на таа штета не се јавува фактичкиот штетник туку се јавува **работодавецот** чиј што е органот, односно кај кој што работел работникот во моментот на причинувањето на штетата²³.

ѓ) во одредени случаи на причинување на штета, нашиот ЗОО ја предвидува **државата како страна на штетник,одговорна за надоместување на штетата**²⁴. Примери за одредби од ЗОО во кои се предвидува државата како страна на облигационен однос настанат со причинување на штета наоѓаме во следниве членови:

²⁰ Види чл. 147 ст. 2 од ЗОО: "Малолетник од наполнета седма до наполнета четиринаесета година не одговара за штета, освен ако се докаже дека при причинувањето на штета бил способен за расудување".

²¹ Види чл. 146 од ЗОО (цитиран во погорниот дел од текстот)

²² Види чл. 155 од ЗОО со наслов "Посебна одговорност на родителите".

²³ Види чл. 157 и чл. 158 од ЗОО.

²⁴ Државата во овие случаи има право и обврска да бара надомест за исплатениот износ од лицето кое е фактички причинител на штетата.Види чл. 166 ст. 3, чл. 167 ст. 2,чл. 169 ст. 2 и др.

-чл.166 според кој: "За штетата настаната со смрт, телесна повреда или оштетување, односно уништување на имот на физичко или правно лице, **поради акти на насилство или терор, како и при јавни демонстрации и манифестации, одговара државата;**

-чл. 167 според кој: "За штетата настаната од некое дело на корупција сторено од државните службеници при вршење на нивните функции **одговара државата...."** .

-чл.169 според кој : "За штета направена на правни и физички лица на територијата на Република Македонија ,од лица ангажирани во меѓународни воени или други организации со кои Република Македонија склучила договор,одговара државата" .

Понапред изнесените правни норми со кои ЗОО ја определува страната на штетникот во облигационите односи не ја исцрпуваат севкупната правна регулатива на правниот штетник туку се наведени како примери.²⁵ Сите тие укажуваат на фактот дека *страната на штетникот како страна на облигационите односи е одредена со закон и таа не треба да се поистоветува со фактичкиот причинител на штетата, бидејќи тие се совпаѓаат само кога законот тоа го предвидува . Од гореизнесеното се гледа дека во најголем дел од случаите се работи за две различни лица ,но не сосема одвоени бидејќи нив ги поврзува одреден однос. Тој однос воедно е појдовната основа за едното лице да одговара за фактички причинета штета од друго лице*²⁶.

2.1.2.Оштетен

Оштетен е секое физичко или правно лице на кое му е причинета штета и кое се јавува како страна која има право да побарува надомест на истата. Разгледувајќи ги одредбите на ЗОО кои се однесуваат на лицата кои можат да се јават како страна на оштетен во еден облигационен однос настанат со причинување на штета можеме да издвоиме неколку посебни карактеристики за страната на оштетениот:

²⁵ Со други одредби за одредување на штетник во правна смисла се среќаваме во: чл. 170 од ЗОО "Одговорност на организаторот на приредби",чл.156"Одговорност врз основа на справедливост", чл. 160 од ЗОО и други.

²⁶ Се работи за родителски однос, работен однос, однос меѓу државата и нејзините граѓани и сл.

а) како оштетен може да се јави **секое физичко и правно лице кое има правна способност**²⁷.

б) како оштетен може да се јави и **зачетокот**. Зачетокот бележи долга традиција на правна заштита со признавање на правна способност која потекнува од римското право. Тогаш се применувало правилото: "Infans conceptus pro jam nato habetur, quotiens de commodis ejus agitur"²⁸. Ова правило е прифатено и во нашето право и се наоѓа во член 45-а ст. 3 од ЗОО кој гласи: "Се смета дека зачатото дете е родено кога тоа е потребно за заштита на неговите права, под услов да се роди живо".

в) како страна на оштетен во случаи предвидени со ЗОО може да се јават **само лица кои се точно одредени со законот и под услови точно утврдени со законот** (пр. брачен другар, деца и родители, браќа и сестри дедовци и баби, внуци и вонбрачен другар, родители во случај на загуба на зачатото дете). Се работи за облигационен однос настанат со причинување на нематеријална штета во случај на смрт или тежок инвалидитет на некое лице.

Првата специфичноста на овие случаи се состои во тоа што постоењето на облигационен однос со причинување на штета во кој како страна на оштетен се јавуваат горенаведените лица секогаш претпоставува постоење на еден друг облигационен однос кој настанал пред него. Тој претходен однос настанал со причинување на штета со смрт или тежок инвалидитет на лице кое им било блиско. Штетата предизвикана со смрт или тежок инвалидитет претставува директна штета и воедно се јавува како штетно дејство кое ја генерира нематеријалната штета²⁹.

Другата специфичност е тоа што како страна на оштетен во овој облигационен однос, која има право да бара справедлив паричен надоместок, може да се јави само некое од лицата предвидени во чл. 190 и под услови предвидени со истиот член³⁰.

²⁷ Според чл. 45-а ст. 2 од ЗОО: "Физичкото лице се стекнува со правна способност во моментот на неговото раѓање, а правното лице во моментот на неговото настанување, што се уредува со посебен закон".

²⁸ D 1, 5, 7

²⁹ За видовите на штета, како и поделбата на директна и индиректна штета види Гале Галев и Јадранка Дабовиќ Анастасовска, Облигационо право, Скопје, 2008, стр. 554-558

³⁰ Според чл. 190 ст. 1 од ЗОО: "Во случај на смрт или тежок инвалидитет на некое лице судот може да им досуди на членовите на неговото потесно семејство (**брачен другар, деца и родители**) справедлив паричен надоместок. Во ст. 2 се вели "Таков надоместок може да им се досуди и **на браќата и сестрите, дедовците и бабите, внуците и вонбрачниот другар**, ако меѓу нив и умреното, односно повреденото лице постоела потрајна животна заедница", а според

г)во правната теорија се зборува и за **иден зачеток односно дете што во иднина ќе се роди** како страна на оштетен³¹, што секако соодветствува со развојот на општеството,производството и употребата на атомската енергија, како и штетните последици што радиоактивното зрачење ги има врз гените на мајката, а потоа и врз гените на детето.

д)во одредени случаи, предвидени со ЗОО, одредено лице на кое му е нанесена штета од страна на друг **нема да се стекне со својство на страна на оштетен** во облигационен однос, без оглед на фактот што штетата фактички настанала. Се работи за случаите во кои имаме исклучување на противправноста на дејствието со кое е нанесена штетата. Правно регулирање за овие случаи наоѓаме во следниве одредби :

-чл. 150 ст. 1 од ЗОО според кој: "Тој што на своја штета ќе му дозволи на друг преземање на некое дејствие, не може да бара од него надомест на штетата причинета со тоа дејствие"³². Во овој случај во согласност со правилото "volenti non fit injuria", лицето кое фактички претрпело штета нема да се јави како оштетен во рамки на облигационен однос;

-чл. 148 ст. 1 од ЗОО според кој: "Тој што во нужна одбрана му причини штета на напаѓачот не е должен да ја надомести". Според оваа одредба напаѓачот иако фактички претрпел штета нема да се јави како страна на оштетен и

-други случаи предвидени со закон.

2.2.Предмет(објект) на облигационите односи со причинување на штета

"Предмет на облигационите односи може да биде само соодветно човечко дејствие кое се состои во давање (dare), сторување (facere), несторување (non facere) или трпење (pati)" ³³, за разлика од предметот на стварноправните односи кој секогаш е ствар. Како предмет на облигационите односи настанати со причинување на штета се јавуваа одредено давање или сторување. Ако во определување на предметот на овие облигациони односи тргнеме од сфаќањето

ст. 3 "право на справедлив паричен надоместок имаат и **родителите** во случај на загуба на зачатото,а неродено дете".

³¹ Види Гале Галев и Јадранка Дабовиќ Анастасовска,Облигационо право , Скопје, 2008, стр. 532

³² Во оваа одредба го пронаоѓаме начелото на слободна диспозиција на страните кое е едно од најзначајните начела врз основа на кои се уредуваат облигационите односи. Тоа најмногу доаѓа до израз во рамките на договорното право како начело на слобода на договарање,но има свое место и кај другите облигациони односи.

³³ Димитар Поп Георгиев, Облигационо право , Скопје, 1985, стр. 39

дека: "во својата суштина овластувањето е правно заштитена можност на доверителот да бара од должникот да даде, стори, не стори или трпи она што е предмет на облигационите односи"³⁴", тогаш од обврската на должникот утврдена со член 174 и членовите 188 и 189 од ЗОО (и други членови од ЗОО) како **обврска што се состои во воспоставување на состојбата што била пред да настане штетата односно на оштетениот да му се исплати соодветна сума на пари на име надомест на штета (справдлив надомест на штета)** се извлекува заклучокот дека предмет на облигационите односи е одредено сторување (враќање на поранешна состојба) или одредено давање(давање одреден износ пари на име надомест на штета).

2.3. Облигационо-правен факт(извор на облигациите)

Една од претпоставките за настанување на имотно-правен однос (а со тоа и на облигационо-правниот однос како посебен вид на имотно-правен однос) е постоење на одредена околност (појава) од надворешниот свет која правото ја признава како создавачка, правнорелевантна околност врз основа на која настанува еден ваков однос³⁵.

Тие околности се нарекуваат правни факти. Нивна најпозната и општоприфатена класификација е онаа според начинот на нивното настанување. Според неа **два вида на правни факти се настаните и дејствијата**³⁶.

Правен факт кој доведува до настанување на облигационен однос со причинување на штета, како што кажува самото име ,е причинувањето на штета. Во облигационото право овој правен факт (како и останатите правни факти кои се правнорелевантни за настанување на другите односи) добива посебно име т.е. облигационо-правен факт односно извор на облигациите. Во рамките на претходната класификација, **причинувањето на штета го вбројуваме во дејствијата.**

За да зборуваме за штетата како правнорелевантна околност која правото ја смета за правен факт, односно извор на облигационен однос потребно е да бидат исполнети трите општи услови:штетата фактички да настанала,штетата да е причинета со штетно дејствие и причинска врска (каузалитет) помеѓу штетното

³⁴ Ibid, стр. 42

³⁵ Види: Асен Групче, Имотно (Граѓанско) право, Општ дел, Скопје, 1985, стр. 187-188

³⁶ Ibid, стр. 188-189

дејствие и штетата, односно штетата треба да настанала како резултат на штетното дејствие. Во рамките на оваа потточка ќе ги разгледаме овие услови поединечно и подробно.

2.3.1.Штета

Поимна определба на штета во нашиот ЗОО наоѓаме во чл. 142 според кој: "Штета е намалувањето на нечиј имот(обична штета) и спречувањето на негово зголемување (испуштена корист), како и повреда на личните права (нематеријална штета)". Според одредбите на овој закон, дефиницијата за штета во себе ја содржи од една страна материјалната штета, а од друга страна нематеријалната штета како два основни вида на штета³⁷.

Освен за материјална и нематеријална штета, во правната теорија се зборува и за други видови на штета определени според различни критериуми (сегашна и идна штета, предвидлива и непредвидлива штета директна и индиректна и сл.)³⁸.

2.3.2.Штетно дејствие

Најопшто зборувајќи, штетното дејствие е противправно дејствие со кое се причинува штета. Така "во еден случај, тоа е човеково дејствие кое се јавува во вид на сторување или несторување, а во друг тоа произлегува од опасни ствари и дејности зад кои повеќе или помалку, секогаш стои нивниот имател односно вршител(човекот)³⁹".

Противправноста како особина на ова дејствие означува дека со него се **повредува одредена императивна норма** како на пример должноста за воздржување од постапки со кои се причинува штета (чл. 9 од ЗОО), општата должност на учесниците во облигационите односи да ги извршуваат своите обврски и да одговараат за нивно исполнување (чл. 10 од ЗОО) и други норми со кои нешто се забранува или наредува.

³⁷ Законско дефинирање на поимот штета наоѓаме во прускиот Земски законик (дефиницијата ги опфаќа материјалната и нематеријалната штета), во Српскиот граѓански законик (дефиницијата за штета не ја опфаќа нематеријалната штета) и други законици.

³⁸ За видовите на штета според правната теорија види Гале Галев и Јадранка Дабовиќ Анастасовска, Облигационо право, Скопје, 2008, стр. 554-558; Кирил Чавдар и Кимо Чавдар, Коментар на Законот за облигациони односи, Скопје, 2008, стр. 281-282.

³⁹ Гале Галев и Јадранка Дабовиќ Анастасовска, Облигационо право, Скопје, 2008, оп.цит., стр. 534

Во одредени случаи доаѓа до исклучување на противправноста на штетното дејствие, а со тоа и до губење на еден од условите за настанување на облигационен однос со причинување на штета. Такви случаи според правната теорија и објективното право се : согласност на оштетениот, нужна одбрана, вршење на свое право, дозволена самопомош, постапување по службена должност и крајна нужда. Штетното дејствие кај кое постои исклучување на противправноста (односно според заонот тоа не се смета за противправно), не доведува до настанување на облигационен однос.

Од гореизнесеното можеме да заклучиме дека штетно дејствие како услов за настанување на облигационен однос постои само кога *со одредено дејствие , кое претставува повреда на императивните норми и кај кое противправноста не е исклучена, на друго лице му е причинета штета.*

2.3.3. Причинска врска

Третиот општ услов кој треба да биде исполнет за да можеме да зборуваме за штета во граѓанскоправна смисла, односно како правен факт е постоењето на причинска врска – каузалитет помеѓу штетното дејствие и настанатата штета. Прашањето кое се појавува кај овој општ услов е: На кој начин да се утврди дека одредено штетно дејствие предизвикало одредена штета?

Во нашиот ЗОО **не е дефиниран поимот на причинска врска**, односно не е даден јасен и конкретен одговор на ова прашање. Одговор на ова прашање даваат повеќе теории ⁴⁰, од кои во општоприфатена во правната доктрина и практика е **теоријата на адекватна причина**. Според оваа теорија "правно-релевантна е онаа причинска врска, која постои помеѓу штетно дејствие кое по својата сила(интензитет) и вид било подобно да ја причини штетата, од една страна, и штетата настанала како последица од тоа дејствие од друга страна⁴¹."

Нашиот ЗОО, веќе рековме, не содржи дефиниција за тоа кога постои причинска врска. Тој содржи одредби со кои се уредува начинот на утврдување на причинската врска. Со чл. 159 се воспоставува една **претпоставка за постоење на причинска врска помеѓу опасен предмет или опасна дејност(како штетни дејствија кај објективната одговорност) и штетата**

⁴⁰ Такви теории се: теорија на почетен услов, теорија на непосреден и посреден услов, теорија на превалирана причина, теорија за природна причинска врска и други теории.

⁴¹ Гале Галев и Јадранка Дабовиќ Анастасовска, Облигационо право, Скопје, 2008, оп.цит., стр. 560

што е настаната во врска со тој предмет, односно дејност⁴². Оваа претпоставка е соборлива и може да се докажува дека причината е на страната на оштетениот или трето лице, односно настанала поради виша сила.

Во случаите на субјективна одговорност исто така постои претпоставка за постоење на причинска врска **помеѓу штетното дејствие и причинета штета, но само за штета сторена со обично невнимание**. Претпоставената причинска врска е изразена во одредбата: "Тој што со вина ќе му причини штета на друг, должен е да ја надомести"⁴³.

Постоењето на причинска врска помеѓу штетно дејствие што штетникот го превзел со намера или крајно невнимание и штетата што настанала како резултат на тоа дејствие **не се претпоставува**, туку во секој случај поединечно треба да се докаже. Освен причинската врска се докажува и постоењето на намерата или крајното невнимание. Товарот на докажување секако паѓа на оштетениот. Ова произлегува од одредбите на ЗОО од кои како пример ќе разгледаме одредба која се однесува на можноста за ограничување на договорната одговорност. Така според чл. 254 ст. 4 од ЗОО: "Во случај на ограничување на височината на надоместот, доверителот има право на целост надомест ако невозможноста за исполнување на обврската е причинета намерно или со крајно невнимание на должникот". Од дикција на ЗОО произлегува дека причинската врска, како и намерата или крајното невнимание се докажуваат од страна на оној кој се повикува на нив⁴⁴.

2.3.4 Посебни услови за настанување на облигациони односи со причинување на штета(основа на одговорност)

Во правната теорија оваа последна претпоставка за настанување на облигационен однос со причинување на штета ја среќаваме под различни називи, меѓу кои и двата наведени во оваа точка⁴⁵. Во рамките на овој труд се

⁴² Сè до донесувањето на Законот за изменување и дополнување на Законот за облигациони односи не постоеше конкретизација на поимите опасна ствар и опана дејност. Со чл. 159 е направена оваа конкретизација и е прифатено едно решение познато уште од Скицата на Законот за облигациите и договорите на Михајло Константиновиќ од 1969 година).

⁴³ Види чл. 141 од ЗОО

⁴⁴ За докажување на намерата и крајното невнимание види: чл. 157 став 2 и 4 од ЗОО, чл. 728 став 1 од ЗОО, чл. 780 став 3 од ЗОО.

⁴⁵ Види Гале Галев и Јадранка Дабовиќ Анастасовска, Облигационо право, Скопје, 2008, стр. 527; види Кирил Чавдар и Кимо Чавдар, Коментар на Законот за облигациони односи, Скопје, 2008, стр. 269.

определувам за именувањето на оваа претпоставка како **"основ на одговорност"** од неколку причини:

1.трудот се однесува на уредувањето на облигационите односи со причинување на штета во нашето објективно право,односно во ЗОО, а во рамките на истиот **оваа претпоставка ја наоѓаме токму под називот основи на одговорност** . Во чл. 141 кој гласи: "Тој што **со вина** ќе му причини штета на друг,должен е да ја надомести. За штета причинета од предмети или дејности од кои произлегува зголемена опасност од штета за околината,**се одговара без оглед на вина**. За штета **без оглед на вина се одговара и во други случаи** предвидени со закон". Според овој член во нашиот ЗОО постојат две основи за одговорност:

-одговорност врз основа на вина(субјективна одговорност) и

-одговорност без оглед на вина(објективна одговорност).

2.самиот закон ги уредува облигационите односи настанати со причинување на штета (вондоговорната одговорност) , во рамките на Оддел 2, преку една класификација на повеќе **видови одговорност**, уредени во посебни отсеци на овој Оддел.

Освен одговорноста врз основ на вина (уредена во отсек 2)⁴⁶ и основниот вид на одговорност без оглед на вина⁴⁷, односно одговорност за штета од опасен предмет или опасна дејност(уредена во отсек 5)⁴⁸, во ЗОО среќаваме и други видови на одговорност:

-одговорност за друг, уредена со Отсек 3 (од член151 до член 156),

-одговорност на работодавецот спрема трето лице, уредена со Отсек 4 (од член157 до член158) и

-посебни случаи на одговорност уредени во Отсек 6 (од член166 до член173)

-договорна одговорност која во ЗОО не ја наоѓаме под ова име, ниту пак во делот што се однесува на облигационите односи настанати со причинување на штета, туку ја наоѓаме во одредбите со кои се уредени доверителовите права и должниковите обврски⁴⁹.

⁴⁶ Види од чл. 145 до чл. 151 од ЗОО

⁴⁷ Велиме основниот вид затоа што тој е уреден во чл. 141 ст. 2 од ЗОО, но во став три од истиот член оставена е можност и за друг вид на објективна одговорност во случаи предвидени со закон.Во ЗОО ваков случај среќаваме во чл.152 ст. 1: "Родителите одговараат за штетата што ќе му ја причини на друг нивното дете до наполнета седма година, **без оглед на својата вина**".

⁴⁸ Види од чл. 159 до чл. 166 од ЗОО

⁴⁹Види Глава III , Оддел 1 со наслов "Доверителови права и должникови обврски" од ЗОО.

Специфичностите на одредени случаи од праксата барале нивно издвојување како посебни видови на одговорност за кои се применуваат посебните правила креирани според тие специфичности. Во основата на сите овие посебни видови на одговорност за штета се наоѓа во најголем дел вината како основ за одговорност, односно одговорноста на овие лица е субјективна. Постојат одредени случаи утврдени со закон во кои се одговара без оглед на вина, односно одговорноста е објективна.

За да го објасниме подобро овој однос на видовите на одговорност (од една страна објективната и субјективната одговорност од друга страна останатите три вида наведени погоре) за кој зборува ЗОО тука би се задржале на неколку примери.

Најпрво за пример земаме одредба од рамките на "одговорност за друг", односно чл. 152 ст. 4 кој гласи: "Родителите одговараат за штетата што ќе ја причини на друг нивното малолетно дете што наполнило сеум години, освен ако докажат дека штетата настанала без нивна вина". Според оваа одредба **одговорноста на родителите е субјективна**, тие одговараат врз основ на вина. Во ината во овој случај е претпоставена така да родителите имаат товар на докажување за да се ослободат од одговорноста, што секако е во интерес на оштетениот.

Нареден пример за разгледување ќе земеме од рамките на "одговорноста на работодавецот спрема трето лице", односно чл. 157 ст. 1 кој гласи: "За штета што работникот во работата или во врска со работата ќе му ја причини на трето лице **одговара работодавецот** кај кој работел работникот во моментот на причинувањето на штетата, **освен ако докаже дека работникот во дадените околности постапувал онака како требало**". Во овој случај се работи за "модифициран вид на субјективна одговорност"⁵⁰ заснован на соборлива претпоставка за постоење на вина. Таа може да се собори ако докаже дека работникот во дадените околности постапувал онака како требало⁵¹.

Како пример од рамките на "посебните случаи на одговорност", го разгледуваме чл. 170 кој гласи: "Организаторот на собирање на поголем број луѓе во затворен или на отворен простор одговара за штетата настаната со смрт

⁵⁰ Гале Галев и Јадранка Дабовиќ Анастасовска, Облигационо право, Скопје, 2008, оп.цит., стр. 629

⁵¹ Проф. Михајло Константиновиќ во Скицата на Законот за облигациите и договорите утврдувањето на постоење на вина го сведува на утврдување дали лицето се однесувало како што треба, а нашиот ЗОО упатува на ваков начин на утврдување на вината само во овој случај.

или телесна повреда што некој ќе ја претрпи поради вонредни околности што можат да настанат во такви прилики, како што е бранување на масите, општ неред и слично, **без оглед на постоењето на вина**". Според оваа одредба, одговорноста на организаторот на приредби е објективна, без оглед на неговата вина.

Последниот премер е од одредбите кои се однесуваат на договорната одговорност. Разгледувајќи го чл. 314 од ЗОО ст. 3 според кој " доверителот во задоцнување е должен да му ја надомести на должникот штетата настаната поради **задоцнување за кое одговара**" повторно ја наоѓаме вината на доверителот како основ за негова одговорност. Доверителот може да се ослободи од одговорноста за надомест на штетата само ако докаже дека основот (вина) не постои.

Крајниот заклучок од разгледување на одредбите е дека *во нашето право постојат два основни видови на одговорност односно одговорност врз основа на вина и одговорност без основ на вина. Сите останати видови на одговорност уредени како посебни видови на одговорност во ЗОО во крајна линија се сведуваат на случаи на субјективна или објективна одговорност за што основот го наоѓаме во чл. 141 од ЗОО.*

Резиме:

Во овој труд авторот преку сопствени перцепции за проблематиката, тргнува од лоцирањето на одредбите во ЗОО кои се однесуваат на уредувањето на облигациони односи настанати со причинување штета. Видното поле на авторот е посебното уредување на вондоговорната и договорната одговорност во ЗОО. Авторот преку анализа и елаборирање на одредени теоретски дилеми зазема становиште по определени прашања и истите ги поткрепува со соодветна аргументација. Авторот констатира дека постои неусогласеност помеѓу теоретската определеност и законската номинираност на облигационите односи настанати со причинување штета, како и помеѓу теоретските сфаќања и практичното перцепирање на институтот правни претпоставки.

За крај, авторот остава простор за понатамошно анализирање и елаборирање на определени теоретски спорни прашања.

